

”Hon går i vilddjurets tecken fast hon bara äter gräs.”

Monilajisen lauman risteäviä suhteita Tove Janssonin teoksessa *Den ärliga bedragaren*
(1982)

Mervi Autio

Kandidaatintutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, Kotimainen kirjallisuus

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Maaliskuu 2024

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Kandidaatintutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, Kotimainen kirjallisuus

Mervi Autio

”Hon går i vilddjurets tecken fast hon bara äter gräs.” Monilajisen lauman risteäviä suhteita Tove Janssonin teoksessa *Den ärliga bedragaren* (1982)

Sivumäärät: 30

Tutkielmassani tarkastelen enemmän-kuin-inhimillisten tekijöiden ja toimijoiden suhteita Tove Janssonin teoksessa *Den ärliga bedragaren* (1982). Luen teosta posthumanistisesta ja Jane Bennettin muotoileman vitaalisen materialismin näkökulmista tuoden tutkimuksellani lisää materiaalia niin kotimaisen kirjallisuuden enemmän-kuin-inhimilliseen tulkintaan kuin Janssonin aikuisille suunnattujen romaanien tutkimukseenkin. Paneudun pohtimaan, millaista yhteistyötä ja vuorovaikutusta kehittyi teoksen olioiden välille.

Keskeisiä käsitteitä tutkielmassani ovat Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin *sileä tila* ja *sommitelma*. Näiden myötä niin ikään teoksen enemmän-kuin-inhimillinen toimijuus tulee näkyvämmäksi. Sileän tilan parissa paneudun lumen, jään ja meren toimijuuteen. Esitän myös teoksessa ilmenevän halua sisäiseen ja ulkoiseen sileään tilaan. Sommitelmien kanssa taas tarkastelen teoksen liittoumia ja näiden jäsenten suhteita ja toinen toisilleen luomia mahdollisuuksia. Kiinnitän huomiota myös sommitelmien ja sileän tilan muodostumisten keskinäiseen yhteyteen.

Janssonin teoksessa ilmenevän *zoomorfismin* auki-luennalla esiin nousevat monilajiset rinnastumiset ja hahmojen kiinnostus omaa eläintä kohtaan. Tutkielmassani tarkastelen, miten zoomorfistisella samastumisella teoksessa puretaan ihmisen ja eläimen rajaa, luodaan yhteyttä olioiden välille.

Bennettin *olio-voima* -käsitteen kera nostan esiin teoksen enemmän-kuin-inhimillisten olioiden tehoisuutta muun muassa rojukasan kohdalla, siinä miten se on vuorovaikutussuhteessa niin teoksen päähenkilöiden kuin merenkin kanssa.

Vapaudenkaipuu ja vapaus ovat tärkeitä teemoja Janssonin koko tuotannossa – niin tämänkin teoksen kohdalla. Esitän, että romaanissa *Den ärliga bedragaren* pyrkimykset vapauteen ovat pyrkimystä sileään tilaan ja oman eläimyden yhteyteen. Teoksessa tämä mahdollistuu kanssaolioiden myötävaikutuksella ja monenlaisen kitkan ja hämmennyksen kautta. Muutoksen myötä myös sopusointua löytyy.

Avainsanat: Tove Jansson, posthumanismi, sileä tila, sommitelmat, zoomorfismi, olio-voima

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuskohde ja tutkimuskysymykset	4
1.2	Teoreettinen kehys ja keskeiset käsitteet	6
2	Hautautuneen kylän oliot: sommitelmia ja sileää tilaa	8
2.1	Lumisen kylän sileä tila	8
2.2	Kanitalon monilajinen lauma ja muita sommitelmia	10
3	Pedon merkissä, vaikka ruohoa syökin: zoomorfismia	14
3.1	Pehmeäkarvaista zoomorfismia	14
3.2	Pinnanalaiset sudet	16
3.3	Nimetöntä koiranelämää – hybridi Katrin kanssa	18
3.4	Anna ja Teddy – samastumista	21
4	Materian läpäisemää: olio-voimaa ja vapaudenkaipuuta	24
4.1	Monumentti jäällä ja muita kasoja	24
4.2	Vapaudentarvetta, purkautumista ja sisäisen sileän luontumista	26
5	Lopuksi	29
	Lähteet	30

1 Johdanto

1.1 Tutkimuskohde ja tutkimuskysymykset

Tove Janssonin (1914–2001) teos *Den ärliga bedragaren* (1982) on kertomus vallasta ja suhteista, kunnian käsitteestä, itsepetoksesta, vastuusta ja vapaudenkaipuusta. Se on myös teos hämmentyneistä olennoista, susimaisuudesta, kanimaisuudesta ja eläimestä itsestään sekä tuiskuttavasta lumesta, meren peittävästä jäästä, väkevänä lemuavasta kevätmaasta ja erilaisista kasoista erilaista materiaa. Paneudun tutkimuksessani teokseen posthumanistisesta näkökulmasta käsin kiinnittäen huomiota monilajiseen toimijuuteen ja materian eloisuuteen hyläten ”inhimilliseen kehykseen sitoutuneen maailmankuvan sekä varmuuden ihmisen olemuksesta ja kaikkivoipaisuudesta suhteessa muihin olioihin, asioihin ja voimiin” (Lummaa & Rojola 2015, 8). Omassa tutkimuksessani pääkysymykseksi kiteytyy se, millaisia merkityksiä kantavat monilajisten olioiden risteävät suhteet Janssonin teoksessa. Millaista yhteistyötä, vuorovaikutusta ja toimintaa kehkeytyy teoksen olioiden välille?

Den ärliga bedragaren on yksi Janssonin harvoista romaanimitan säilyttäneistä kirjoituksista monien romaaneiksi suunniteltujen tekstien tiivistettyä napakkaan novellimuotoon. Se myös poikkeaa Janssonin muista teoksista syvemmillä tummanpuhuvuudellaan, vaikka armoton elämäntähtämys onkin tunnusomaista hänen aikuiskirjoilleen. (Westin 2008, 443.) Janssonin novellit ja romaanit ovat tiiviiksi hioutuneita, avarakatseisia ja selvänäköisiä – ne ovat kevyitä tyyliltään, vaikka niiden pohjavire on painava.

Janssonin monialaiset ansiot muun muassa taidemaalarina, kuvittajana ja kirjailijana ovat jääneet hieman muumien yltiöpäisen suosion varjoon ja tässä muumien ehtymättömässä suosion valossa Janssonin muut työt ovat jääneet vähemmälle huomiolle myös kirjallisuudentutkimuksen kentällä. Muumeista on olemassa kuitenkin runsaasti mielenkiintoista ja monipuolista tutkimusta (mm. Valkeajoki 2003; Takahashi 1996). Muumi-teosten piiristä löytyy myös ekokriittistä tutkimusta, esimerkiksi Sirke Happonen (2011, 151–161) artikkeli hilpeästä muumiapokalypsistä: luonnonkatastrofista romaanissa *Muumipeikko ja pyrstötähti*. Janssonista itsestäänkin on kirjoitettu laajoja elämäkertoja (mm. Westin 2008; Karjalainen 2013), joissa hänen taidettaan ja kirjallisia teoksiaan esitellään kattavasti, vaikkakin suppeasti. Hiljattain käynnissä on ollut myös Jussi Ojajärven johtama nelivuotinen tutkimushanke ”Tutkimusmatkalla Toven kanssa” (2018–2021), jossa Janssonia lähestyttiin

monialaisena tekijänä. Avainasemassa hankkeessa oli Janssonin kaunokirjallinen tuotanto ja sen dialoginen suhde tämän muuhun taiteelliseen tekemiseen.¹

Den ärliga bedragaren -romania käsitellään myös Barbro Gustafssonin teoksessa *Stenåker och ängsmark* (1992), jossa Gustafsson keskittyy pohtimaan eroottisia motiiveja ja homoseksuaalista kuvausta Janssonin myöhäisemmässä kirjallisuudessa. Janssonin aikuisille suunnattuja teoksia on kuitenkin tutkittu varsin vähän niiden runsauteen ja herkullisuuteen verraten, eikä romaaniin *Den ärliga bedragaren* ole aiemmin paneuduttu posthumanistisesta näkökulmasta. Tuon tutkimuksellani täten lisää materiaalia niin kotimaisen kirjallisuuden enemmän-kuin-inhimilliseen tulkintaan kuin Janssonin aikuisille suunnattujen romaanien tutkimukseenkin.

Luentani mukaan teoksessa *Den ärliga bedragaren* erilaisten olentojen yhteen tuleminen koostaa monilajisen lauman, joka pesiytyy Anna Aemelinin kanitaloon. Esitän, että tämä eräänlainen kasautuminen, yhteentörmäys ja lopulta erkaantuminen aikaansaa muutosta myös jokaisessa lauman jäsenessä. Kertomus sijoittuu lumen valtaamaan pieneen saaristokylään. Nuorta Katri Klingiä pidetään kyläläisten keskuudessa liiankin rehellisenä, numeroille uskollisena, kohteliaisuuksista piittaamattomana henkilönä, joka on omistautunut vain itselleen ja veljelleen. Hänen vierellään kulkee suuri susikoirra, joka tottelee, mutta ei pidä hänestä. Katri haluaa turvata veljensä Matsin tulevaisuuden ja käyttääkin paljon aikaa rahan miettimiseen. Hän päättää järjestää niin, että he tutustuvat suuressa talossaan yksin asuvaan, varakkaaseen ja iäkkääseen Anna Aemeliniin, tulevat tälle tarpeellisiksi ja muuttavat tämän luo. Katri toimii määrätietoisesti kartuttaakseen Annan omaisuutta ja siirtääkseen siitä rehellisin keinoin osan säästöön Matsia varten.

Katrin erikoinen ja kumartelematon luonteenlaatu asettuu vastakarvaan kyläyhteisössä. Anna Aemeliiniä taas pidetään pienenä, kilttinä satutätinä, joka kuvittaa lastenkirjoja maaperällä ja kukallisilla kaneilla. Anna itse pitää itseään perin taitavana maapohjan maalaaajana ja kukallisia kaneja välttämättömänä paheena. Katrin, Matsin ja nimettömän koiran muutettua Annan taloon tiivistyy naisten välille jännitteinen tunnelma. Nimetön susikoirra on luentani mukaan yhtenä teoksen täysivaltaisista toimijoista. Omaa rooliaan teoksessa näyttelevät sudet, jotka pysyttelevät pinnan alla nousten kuitenkin aika ajoin esiin muun muassa Katrin ja koiran silmissä, Annan sisimmässä, ihmisten käytöksessä, koiran villiintymisessä ja kaikkien

¹ Hankkeen kotisivut löytyvät osoitteesta: <https://explorationswithtove.wordpress.com/koti/> [haettu: 27.2.2024]

yhteisessä vapaudenkaipuussa. Teoksessa ovat läsnä myös kanit, jotka ovat tiiviissä suhteessa Annan olemukseen ja työhön – siihen rooliin, joka satutädille on ympäristössään sijattu.

Pohdin tutkimuksessani myös, mikä on susien ja kanien rooli tällaisina näennäisesti etäällä ja poissa pysyttelevinä lajeina, jotka kuitenkin ovat alati läsnä, joihin liitetyt luonteenpiirteet nousevat esiin, milloin mistäkin ja kustakin, luonteenpiirteet, joita ihmiset ovat niihin liittäneet ja joita ihmiset myös toisistaan etsivät ja ovat näkevinään. Eivätkä pelkästään ihmiset ole tässä merkillisessä suhteessa susien ja kanien kanssa, vaan myös nimetön koira.

Omanlaisena juonteenaan teoksessa esiintyy kaikenlaisen materian läsnäolo, joka kiteytyy huonekalujen ja kirjeenvaihtojen muodostamaksi romuryppääksi kauas jälle. Kiinnitänkin huomiota myös materian eloisuuteen ja vuorovaikutukseen romaanissa. Janssonille tunnusomaisesti teoksessa on läsnä myös vahva vapaudenkaipuun teema, johon paneudun tarkastelemalla, millä tavoin vapaus kytkeytyy teoksen muuhun materiaan ja millä tavoin sen tarve ilmenee teoksen maailmassa.

1.2 Teoreettinen kehys ja keskeiset käsitteet

Tutkimukseni teoreettisena taustana pidän posthumanistista näkökulmaa kyseenalaistaen ihmisen erillisyyttä, ylemmyyttä ja valta-asemaa muihin lajeihin ja muuhun luontoon nähden. Näkökulma nousee mielestäni vahvasti esiin Janssonin teoksesta itsestään: kertomuksessa elollisten olentojen piirteet risteävät lajirajat ylittäen samalla pohtien ja kyseenalaistaen lajeihin tyypillisesti liitettyjä ominaisuuksia. Posthumanistista otetta syventämässä tarkastelussani mukana vaikuttaa Jane Bennettin (2020) luonnehtima vitaalinen materialismi, joka hylkää elämä/materia-kaksinapaisuuden kiinnittäen huomiota materian toimijuudelle.

Keskeisimpänä käsitteenä tutkimuksessani on Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin muotoilema *sommitelma* ('agencement') (mm. Deleuze 2005, 154–181; Deleuze & Guattari 2017, 585–587). Sommitelma käsittää moneutta: se on symbioosi, jossa on kyse yhteistoiminnasta ja yhteyksien perustamisesta erilaisten luontojen läpi (Deleuze 2005, 174). Esittelen sommitelman periaatetta ja Janssonin teoksen sommitelmia tarkemmin luvussa 2. Esitellyt sommitelmat myös jatkavat toimintaansa ja täydentyvät läpi tutkimukseni. Bennett (2020) ammentaa niin ikään Deleuzen ja Guattarin ajattelusta sekä avaa heidän käsitteitään jalkauttaen niitä muotoilemansa vitaalisen materialismin palvelukseen. Käytänkin monesti apunani hänen tulkintaansa sommitelmiin liittyen. Luvussa 2 paneudutaan myös Deleuzen ja

Guattarin (2017) luomiin käsitteisiin *sileä tila* ('l'espace lisse') ja *uurrettu tila* ('l'espace strié'), joiden kanssa pohditaan teoksen lumista saaristokylää ja lumen toiminnallista osuutta.

Yhtenä tutkimukseni keskeisenä käsitteenä pidän *zoomorfismia*, jonka pariin syvennyttään luvussa 3. Janssonin teoksessa vilisee zoomorfistisia piirteitä sekä ihmisen ja eläimen muodostamia tiiviitä kanssakäymisiä ja lajien välisiä rinnastumisia. Pitkin teosta viitataan suteen ja kaneihin, niin ihmisten kuin talonkin yhteydessä. Samalla tapahtuu samastumista koiran kanssa ensin Katrin ja sitten Annakin osalta. Tarkastelen, millaisina nämä inhimillisen ja eläimellisen yhteydet ilmenevät ja millä tavoin tämä kanssakäyminen muuttaa kaikkia hahmoja. Pohdin myös millaista posthumanistista luentaa zoomorfismin käsite mahdollistaa.

Otan avukseni myös Bennettin (2020) kiehtovan käsitteen *olio-voima* ('thing power') tutkiakseni teoksen ilmentämää materian tehoisuutta. Pohdin suhteita, jotka vaikuttavat hahmojen ja muun materian välillä – varsinkin erilaisten kasojen yhteydessä, joita teoksessa muodostuu. Bennett (2020, 38) huomauttaa, että ihmisyksilötkin muodostuvat vitaaleista materiaaleista ja näin ollen ihmisen voimat ovat myös olio-voimaa. Olio-voima ei siis ole ihmiskokemuksesta erillinen tai ulkoinen seikka. Kasoihin ja niiden tehoisuuden vaikutuspiiriin sekä meren ja kevään olio-voimaan paneudutaan luvussa 4.

Luvussa 4 pohdin myös vapaudenkaipuun tematiikkaa, joka on Janssonin teoksille varsin leimallinen. Paneudun tutkielmassani vapaudenkaipuun kysymyksiin olentojen kaipuuna kohti ulkoista ja sisäistä sileää tilaa. Sileän tilan halu toimii eräänlaisena tutkimukseni punaisena lankana, sellaisena teoksesta uhoavana oman villin kaipuuna, joka johdattelee erilaisin keinoin oman enemmän-kuin-inhimillisen äärelle moninaisten suhteiden myötävaikutuksella. Paneudun tarkastelemaan edellä mainittua keskittyen vuorovaikutukseen, eläimeen ja huonekalujen huokumiseen.

Valitsen käyttööni termin enemmän-kuin-inhimillinen kuvaamaan sitä olioiden ja materiaalin kenttää, josta kaikki koostuu. Valitsen useimmiten nimenomaan tämän muotoilun ei-inhimillisen sijaan, sillä enemmän-kuin-inhimillinen sisältää tuntumani mukaan piiriinsä myös inhimillisen, ihmiseläintä poissulkematta. Sen herättämä tunne kajahtaa niin ikään huomattavasti myönteisemmältä negaatiolla alkavan ei-inhimillisen sijaan, josta herää vahvasti erotteleva miellelyhtymä – kuin ihmiskulttuurin ja eläinluonnon irrotus toisistaan. Juuri tästä onkin nähdäkseni kysymys: siitä, että mekin olemme enemmän kuin inhimillisyytemme, koostumme samasta materiasta.

2 Hautautuneen kylän oliot: sommitelmia ja sileää tilaa

2.1 Lumisen kylän sileä tila

Det hade snöat över kustlandet sen en månad. Så långt man kunde minnas hade det inte varit så mycket snö, denna ständigt fallande snö som hopades mot dörrar och fönster och tyngde ner taken och aldrig upphörde för en enda timme. Gångvägarna snöade igen lika fort som de skottades upp. (*Den ärliga bedragaren* = DÅB 7)

Janssonin teoksen alussa vallitsee läpitunkematon talvi. Lumen paljous saa pienen saaristolaiskylän uppoutumaan omaksi maailmakseen. Lumi luo teokseen pysähtyneen, seisovan tunnelman kuin toisen todellisuuden – uinuvan, mahdollisen, odottavan. Paksuun hankeen peittyneet tiet tekevät mahdottomiksi erottaa, missä polut, urat ja väylät kulkevat – sekä sen, mitä niiden piirtämät viivat erottavat toisistaan. Saaristokylä sekä sen asukkaat ovat kuin eristettyinä ja saarroksissa, tilassa, jota lumi ja talvinen pimeys muovaavat, jonka mahdollisuuksia ne sallivat ja epäävät. Hanki tekee mahdolliseksi uusien reittien syntymisen, uusien toimintojen muodostumisen. Se avartaa tilallisten mahdollisuuksien rajoja totutun ulkopuolelle. Tämä mahdollisuuden tuntu vuotaa myös sosiaalisiin suhteisiin ja käytäntöihin sysäten liikkeelle pinnan alla muhineet suunnitelmat sekä vapaudenkaipuun. Deleuzen ja Guattarin käsitteitä soveltaen lumi saa aikaan *sileän tilan* siihen, mikä ilman sitä näyttäytyi ja toimi *uurrettuna* (ks. Kurikka 2015, 41–42; Deleuze & Guattari 2017, 551–581).

Deleuzen ja Guattarin geofilosofinen käsite *uurrettu tila* ('l'espace strié') avautuu järjestelmällisyyden kautta, joka jakaa tilan rajattuihin osioihin. Uurretussa tilassa on aina myös kysymys poliittisen ja ekonomisen vallan jakautumisesta: tila uurretaan näiden perusteella. *Sileä tila* ('l'espace lisse') taas ei jaksotu selviksi osioiksi tai jakaudu hierarkkisesti, vaan sille on ominaista intensiivisyys ja rajattomuus. (Ks. Kurikka 2015, 41–42; Deleuze & Guattari 2017, 551–581.) Käsitteet suomentanut Kaisa Kurikka (2015, 41) painottaa, miten tila Deleuzen ja Guattarin mukaan ”syntyy erilaisten olioiden ja ilmiöiden vuorovaikutussuhteiden efektinä” tehden tilasta itsestään näin ollen myös liikkeessä olevan käsitteen. Niin ikään ovat sileä ja uurrettu tila muuttuvia ja muuntautuvia. Kurikan (2015) hahmotusten mukaan Deleuzen ja Guattarin² luomat tilan käsitteet tarjoavat keinon tarkastella tiloja myös kirjallisuudessa.

² Deleuze ja Guattari esittelevät sileän ja uurretun tilan käsitteet teoksessaan *Mille Plateaux* (1980). Tässä tutkielmassa käytössä on englanninkielinen käännös *A Thousand Plateaus* (2017).

Huomionarvoisaa on, että Janssonin teoksessa lumi luo sileän tilan ikään kuin toisen sileän tilan päälle. Teos nimittäin sijoittuu saaristoon, jossa ympäröivä meri itsessään jo on sileä tila parhaimmillaan. Lumihanki itse asiassa olisi nimenomaan se elementti, joka tekisi jäljet meren ja jään päällä näkyviksi. Toisenlaisissa olosuhteissa lumihanki toimisi täten kätevässä alustana ja esittelijänä nopeille uusille uurreille, mahdollistajana jopa, kuten postimies Edvard Liljebergin edestakaisille suksenjäljille postinhaku- ja kauppamatkoillaan saaren ja kaupungin välillä. Täten se osoittaisi uurretun tilan, postinjoon järjestelmän. Lakkaamaton lumentulo on teoksessa kuitenkin se tekijä, joka pitää jatkuvuudellaan yllä tilan sileyttä.

Janssonin teoksessa, sen lisäksi, että päähenkilö Katri Kling tarpoo lumessa tietämättä, missä tien oli tapana kulkea, hän myös toivoo lumen puhdistavan kylän. Jää lukijan tulkinnan varaan, mistä nimenomaisesti kylän tulisi puhdistua. Syntyy kuitenkin tunnelma, että jotain 'likaista' on tekeillä, jotain on tahriintunut, ja tämä epäpuhtaus aiheuttaa epämääräisen vaaran tunteen, tuntemattoman ja painavan energian läsnäolon, jonka mereltä saapuva lumi toiveen mukaan voisi peittää ja pestä pois.

Varje natt hör jag snön mot fönstret, den mjuka viskningen av snö som vinden driver in från sjön, det är bra, jag önskade att hela byn kunde gömmas in och utplånas och äntligen bli ren... (DÅB 10)

Deleuzen ja Guattarin sileän ja uurretun tilan käsitteiden ja Katrin hahmossa esiintyvän vakaan totuudenkunnioituksen valossa tätä toivetta voisi lukea kangistuneiden käytäntöjen ja valheellisiksi käyneiden totunnaisuuksien purkamisen ja uudelleen järjestelyn toiveena. Katrin kieltäytyminen yleisistä käytöstavoista sekä tämän vankkumaton todenpuhuminen saa lukijan samassa epäilemään ja kyseenalaistamaan kaikkia niitä jokapäiväisiä ja mitäänsanomattomia kohteliaisuuksia, joita teoksen kyläläiset arjen kohtaamisissaan niin vaivattomasti viljelevät.

Katrin kylmäkiskoinen tarkkasilmäisyys ja suoranainen piittaamattomuus näitä naapurisopua ylläpitäviä, ääneen lausuttuja huomionosoituksia kohtaan saavat huomion kääntymään niihin uurreksiin, joita ne vetävät ihmisten kanssakäymisiin. Miten sosiaaliset konventiot verkon lailla pitävät yllä jotain tiettyä käytösmallia, sitovat ihmiset osaksi tätä näytelmää ja sen hierarkiaa. Odotetusta roolista poikkeaminen aiheuttaa teoksen pienessä kylässä helposti hämmennystä ja jopa yhteisön piiristä ulossulkemista. Katria kohtaan ollaan viileitä, hänen seurassaan varuillaan, sillä häntä pelätään: hänen käytöksensä on arvaamatonta, sillä hän ei tunnista – tai on tahallaan tunnistamatta – yhteisöön sisäistyneitä ja vakiintuneita kohteliaan käyttäytymisen normeja. Katrilla on vain yksi käytössääntö itselleen, ja se on pyrkimys rehellisyyteen eli kunniallisuuteen.

Katri log utan att svara, sitt varglennde som kunde komma vem som helst att tappa fattningen och fru Sundblom ropade högt: Jasså! Jaha! (DÄB 53)

Katrisa ilmenevä puhtauden- ja vapaudenkaipuu sekä muutoksen toive ja suunnitelmat rahan saamiseksi niin, ettei sitä tarvitsisi sitten enää koskaan miettiä, ovat luentani mukaan kaikkineen toivetta kohti sileää tilaa. Sileä tila myös myötävaikuttaa tässä prosessissa. Lumihangen luoma sileä tila on toimijuutta omaava mahdollistaja, joka edesauttaa teoksen sommitelmien luontumista ja toimimista työskennellen niissä.

2.2 Kanitalon monilajinen lauma ja muita sommitelmia

Halulleni tarkastella olioiden risteäviä suhteita Janssonin teoksessa olen valinnut yhdeksi käsitteelliseksi lähestymistavaksi Deleuzen ja Guattarin (mm. 2017, 585–587) käsitteistöön kuuluvan *sommitelman* ('agencement'). Sommitelmat nimittäin ottavat oivalla tavalla huomioon enemmän-kuin-inhimillisen toimijuuden: kyseessä on moneus, joka yhdistää luonteeltaan erilaisia asioita. Sommitelmassa on aina kyse myös koostamisen prosessista, jossa asetelma ja tilanne muotoutuvat. Bennett (2020, 52) avaa sommitelma-termiä kouriintuntuvasti: ”Sommitelmat ovat *ad hoc* -ryhmitelmiä erilaisia elementtejä, kaikenlaisia väreileviä materiaaleja. Sommitelmat ovat eläviä, sykkiviä liittoumia, jotka pystyvät toimimaan, vaikka läsnä onkin sitkeästi energioita, jotka saattavat ne hämille sisältäpäin.” Hänen mukaansa sommitelmien jäsenillä ja protojäsenillä on tietty ”vitaalinen voima” itsessään, oma rytmensä, jonka ne säilyttävät ja jonka vuoksi sommitelma myös pysyy avoimena kollektiivina, vaikka ryhmällä onkin myös oma tehoisuutensa ja toimijuutensa.

Deleuze ja Guattari (2017, 585–587) tähdentävät sommitelmalla olevan neljä ulottuvuutta: sisältö, ilmaisu, territorialisaatio ja deterritorialisaatio. Sisällön piiriin kuuluvat ruumiit, faktat, kappaleet, asiantilat ja näiden yhdistelmät. Sisältöä voi pitää sommitelman empiirisenä, havaintoihin perustuvana, tasona. Ilmaisun taas muodostaa sommitelman ideaalisen tason. Ilmaisun piiriin liittyvät affektit, tunteet, ajatukset ja käsitteet. Territorialisaatio merkitsee sommitelmassa alueellisen järjestelmän muotoutumista ja deterritorialisaatio tämän järjestelmän purkautumista tai muuta avautuvaa muuttumista. Olennaista sommitelmassa on tapahtuva muutos, ryhmitelmän ainutkertaisuus ja halu, joka osaltaan toimii liikkeelle panevana voimana. Deleuzen ja Guattarin mukaan halu onkin aina halua sommitelmaan. (Ks. Purokuru 2023.)

Luminen seutu osallistuu syntyviin sommitelmiin, on eittämätön osa niitä. Bruno Latourin (ks. Bennett 2020, 35–36) termiä mukailien, se on *aktantti*, toiminnan lähde ja väliintulija,

jota ilman kanitalon sommitelmat eivät olisi mahdollisia. Bennett huomauttaa Latourin aktantin muistuttavan Deleuzen *kvassikausaalista operaattoria*: ”Operaattori on se, joka, nimenomaisella sijallaan sommitelmassa ja ollessaan sattumalta oikeassa paikassa oikeaan aikaan, tekee eron, saa asiat tapahtumaan, muuttuu ratkaisevaksi voimaksi, joka käynnistää tapahtuman.” (Bennett 2020, 35–36.) Janssonin teoksessa lumen toimijuudella on mielestäni juuri tämänkaltaista voimaa aikaansaada tapahtumia. Lumen määrä mahdollistaa sen, että Katri ryhtyy kantamaan Annalle postia ja ostoksia kaupalta kanitaloon, ei hyvää hyvyttään, vaikkei Anna ei juuri liiku ulkona lumen vuoksi, vaan rehellisen laskelmoidusti, tullakseen hieman tutuiksi. Toisena aktanttina vaikuttaa talvinen pimeys, joka osaltaan mahdollistaa sen, että Katrin onnistuu pelotella Annaa juuri sen verran, että hän, koira ja Mats ovat tervetulleita muuttamaan kanitaloon Annan seuraksi, tarjoamaan Annalle näennäisen syyn tähän yhteisasumisen seikkailuun.

Janssonin teoksen eräät tärkeimmistä sommitelmista muodostuvat juuri kanitalon yhteyteen. Kanitalon yhteydessä on nimenomaan useampia sommitelmia, joita on toimimatonta sitoa yhteen yhdeksi valtavaksi koneistoksi, vaan on tarkoituksenmukaisempaa tarkastella niitä hieman pienemmissä ryhmitelmissään. Lähempään tarkasteluun olen valinnut sommitelmia, joiden toimintaan syvennyttään tutkimukseni tulevissakin luvuissa.

Lähden liikkeelle tärkeästä sommitelmasta aivan teoksen alusta, ajalta ennen kanitaloa. Tämä tiivis tilapäinen ryhmittymä teoksessa koostuu seuraavanlaisista elementeistä: lumihanki, nimetön susikoira, ihminen, yö-ajatukset, susiturkki, aamunkajo, kylänraitti ja tarpominen. Tässä listauksessa ilmenee sommitelman sisältö, Katri ja koira aamukävelyllä. Ilmaisun tasolla teoksessa tuodaan julki Katrissa pyörivät synkeät ja harvinaisen asiapitoiset yö-ajatukset. Hänen mielensä liikkuu myös koiran salaisen koiranelämän ympärillä sekä heidän välisessään yhteydentunteessa. Sommitelman alueellinen järjestelmä muodostuu kaupan yläkerran ja majakan välille, heidän aamukselle kävelyreitilleen. Sommitelma deterritorialisoi aina aamuisten kävelyiden jälkeen, muotoutuakseen seuraavana aamuna uudelleen. Lopullinen purkautuminen tapahtuu heidän muutettuaan kanitaloon. (Palaan tämän sommitelman toiminnan tarkasteluun luvussa 3.3.)

Före dagningen brukade hon komma ut med hunden och gå genom bygatan mot fyrudden, det gjorde hon varje morgon, och folk började vakna och så, det snöar likadant och där går hon nu igen med sin hund och vargskinnskragen har hon på sig. Det är onaturligt att inte ge namn åt sin hund, alla hundar ska ha namn. (DÄB 7–8)

Toinen tarkasteltava sommitelma näyttää sisällöltään tällaiselta: talo, raha, lumihanki, talvipimeä, satukirjat, sopimukset, kolme ihmistä, koira ja venehaave. Tämä ryhmä ruumiita, kappaleita ja asiantiloja on kertomuksen keskeinen tekijä. Sommitelmassa lumisen talvipimeän vallitessa Katri, Mats ja koira asettuvat Annan luo kanitaloon, jossa Katri järjestee Annan sopimuksia tavoitteenaan saada niistä lisää voittoa ja taloudellista hyötyä Matsin venehaaveen toteuttamiseen. Halu, joka kasaa ryhmittymän ja pitää sitä aikansa koossa, on siskon halua turvata veljen tulevaisuus – ja ennen kaikkea lahjoittaa tälle oma vene, josta tämä niin haaveilee. Tämän taloudellisen toiveen ja tarpeen alla on kuitenkin myös syvempää halua: Katrin tarve pitää huolta siitä mikä hänelle on tärkeintä, veljestään, sekä halua kohti riippumattomuutta ja vapautta. Sommitelman mahdollistumiseen tarvitaan myös Annan halua seikkailuun, yhteisasumiseen. Alueelliset raamit sommitelmalle antaakin lumen ympäröimä kaniinin näköinen vanha talo museomaisine huoneineen.

Omaa 'vitaalista voimaansa' ryhmitelmään tuovat susikoira, talvipimeä, veneenrakennus, numerot ja raha sekä Annan satukirjailijuus oheistuotteineen, sopimuksineen ja kirjeineen. Tähän sommitelmaan liittyy myös moninaisia tunteita ja affekteja, jotka ilmentyvät toisinaan voimakkaina purskahduksina, toisinaan etsien muotoaan pinnan alla lymyten tai koiran kanssa jaettuina. Teoksen lopussa sommitelma purkautuu moneen suuntaan oirehdittuaan ensin tovin saaden aikaan kitkaa ja epätasapainoa, mutta myös muutosta.

Kolmannessa sommitelmassa on kyse kanitalon tiivistyvästä ilmapiiristä ja omituisesta taistosta naisten välillä. Sen muodostavat kaksi naista, koira, leikit, puukalikka, kirjeet, mapit, kanitalon huoneet ja pihamaa. Tämä sommitelma on kytevä ja pitkäjänteinen, tiivistunnelmainen taisto, toisinaan verhottu ja toisinaan avoin. Kuten Bennett painottaa, sommitelman valta ei jakaudu pinnalle tasaisesti, koska ”jotkin pisteistä, joissa eri affektit ja ruumiit kohtaavat, ovat tiheimmin liikennöityjä, kuin muut” (Bennett 2020, 52). Toisen naisista pyrkiessä luomaan järjestystä (Katri mapittaa Annan papereita ja kirjeitä), luo toinen epäjärjestystä (Anna leikittää tahallaan koiraa pilalle). Toisaalta Katri myös saattaa Annan epäjärjestykseen horjuttamalla tämän luottamusta ihmisten hyvántahtoisuuteen.

Sommitelma toimii pitkäpiimäisenä ja jatkuvana kamppailuna, oireena ylimalkaisesta ärtymyksestä ja tulehtuneesta väärinymmärryksestä. Katri miettii epätoivoisena, etteivät toiset koskaan saa tietää mitä hän yritti. Pinnanalainen taistelu kytee joka tapauksessa läsnä läpi teoksen ja saattaa osaltaan muutkin sommitelmat oirehtimaan. Kenties se on luonteenpiirteiden törmäilyä tai pinnanalaisten susien mulkoilua.

Anna reste sig från bordet. I farstun slog hon upp gårdsdörren på vid gavel och gick rakt på Katris hund och viskade: Ut med dig! Händerna kände det stora djurets muskelstyrka under sträv päls men Anna var inte rädd, hon gav hunden en stadig knuff och fick ut den i snön, hon tog en pinne ur vedtraven ock kastade så långt hon kunde och ropade: Hämta tillbaka! Lyd! Hunden bara såg på henne utan att röra sig. Anna kastade igen och upprepade: Hämta tillbaka! Lek! Gör som jag säger! Hon hade börjat gråta av vrede. (DÄB 138)

Nimetön koira osallistuu taisteluun yhtenä sommitelman toimijoista. Sen moninaiset koiranroolit murtuvat kertomuksen myötä ja koko koulutettu olemus vaihtuu Annan tahallisen ja periksiantamattoman leikittämisen kautta villiksi ja arvaamattomaksi. Koiran olemukseen liittynyt turvallisuuden tuntu on tiessään, ja muutkin ryhmittymät, joissa se on ollut osallisena, muuttuvat ja hajoavat. Katrin oma vastakarvaan oleminen yhteisössään on suoranaudessa ristiriidassa siihen nähden, mitä hän koiralta odottaa ja miten koira häntä teoksen alussa tottelee. Katri nimeää tottelemisen vastuunvapaudeksi, helpotukseksi sille, jonka ei tarvitse päättää, mutta Anna purkaa tämän siteen ”pilaamalla” koiran esittelemällä sille tapoja ja toimia, jotka saavat sen hamuamaan vapautta, juuri niin kuin Katri itsekin hamuaa. (Tähän kiistelevään ja vapauttavaan sommitelmaan palaan luvussa 3 sekä 4.2.)

Kiinnitän huomiota vielä erääseen sommitelmaan, muuton hetkellä sattuneeseen kohtaukseen, jossa kiteytyy vuodenaikojen, meren ja materian toimijuus vahvasti vaikuttavina voimina. Sommitelman sisältö koostuu tekijöistä: hylätyt huonekalut ja merenjäät. Siitä muodostuu monumentti, joka täydentyy teoksen mittaan. (Monumentin käsittely syventyy luvussa 4.1.) Kyseessä on tilanne, jossa Katri ja Mats kantavat muuttopäivänä Annan vanhempien vanhoja, tarpeettomaksi jääneitä tai rikkinäisiä huonekaluja jäälle odottamaan sen sulamista, lupaa kysymättä. Tässä sommitelmassa on myös vahva ajallinen ulottuvuus, niin menneisyyteen, josta kerran käytetyt huonekalut muistuttavat ja josta ne ovat peräisin, kuin tulevaisuuteenkin jäidenlähden odotuksen myötä – vaikka sommitelma viivähtää asetelman kaltaisena kekona jään päällä, on muutos siihen sisäänkirjattuna ja jokainen keon näkevä tietää sen. Annan hämmentyneen helpotuksen voi lukea rivien väleistä, jonkinlainen hallitsematon muutoksen kenttä on astunut hänen elämäänsä, asettumassa taloksi hänen kotiinsa.

Långt ute på isen låg en svart bråte och väntade på islossning, ett monument över pappas och mammas totala oförmåga att någonsin göra sig av med sina ägodelar. Så märkvärdigt, tänkte Anna, isen går och alltihop sjunker, det bara går rakt ner och är borta. Det är djärvt, det är nästan oförsäkrat. (DÄB 84)

3 Pedon merkissä, vaikka ruohoa syökin: zoomorfismia

3.1 Pehmeäkarvaista zoomorfismia

Karikatyren var vänlig men tecknaren hade tänkt mer på en kanin än han tänkte på henne, han hade lagt ner stor omsorg på framtänderna, fyrkantiga och en aning glesa, hon verkade vitluddig och på det stora hela frånvarande. (DÄB 45)

Inhimillisten ja ei-inhimillisten piirteiden sekoittuminen on tuttu kerrontatapa jo Aisopoksen faabeleista ja kaikenlaisista pukeutuneista eläinhahmoista satukirjojen sivuilla – jopa sanskritinkielisistä muinaisista myyteistä (Doniger 2005, 17–18). Eläinhahmoja inhimillistävää antroporfismia kuten ihmishahmoja eläimellistävää zoomorfismiakin on moitittu usein varsin antroposentrisinä, ihmiskeskeisinä, lähestymistapoina (mm. Doniger 2005, 17–18; Bennett 2020, 167–168). Sekoittuvien piirteiden kuvausta voi kuitenkin lähestyä myös eräänlaisena kiinnostuneena yrityksenä löytää yhteyttä kanssaeläjiin. Bennett (2020, 167–168) esittää antropomorfisoinnin sallimisen itselleen eräänä mahdollisena taktiikkana ”kehittää kykyä erottaa materiaalin vitaalius” eli ”rentoutua samankaltaisuuksiin, joita ontologisten jakolinjojen yli voi havaita”. Bennettin mukaan antropomorfismi voi osoittautua arvokkaaksi työkaluksi jalostaa herkkyyttä ”ulkopuolelle-joka-on-myös-sisäpuoli”. Bennett on vakuuttunut antropomorfisoinnin toimivan juuri antroposentrisiä vastaan sallien luovan toimijuuden muillekin olioille kuin ihmiselle ja Jumalalle. Hän tähdentää, miten: ”persoonan ja olion väliltä löytyy sopusointu, enkä ole enää ei-inhimillisen ”ympäristön” ylä- tai ulkopuolella” (Bennett 2020, 168).

Den ärliga bedragaren on kyllästetty nimenomaan zoomorfistisilla rinnastuksilla, ihmishahmoissa (ja myös muussa materiassa, kuten ”kani”-talossa) toisten eläinten piirteitä kuvaavilla ulottuvuuksilla. Zoomorfismia muinaisten intialaisten kertomusten yhteydessä tutkinut Wendy Doniger (2005, 17) kiinnittää huomiota antropomorfismin ja zoomorfismin eroihin. Hän painottaa, että siinä missä antropomorfinen tarina kuvatessaan muuta eläinhahmoa ihmisen toimissa kertoo varsin vähän eläimestä itsestään, on zoomorfistinen kerronta huomattavasti monimutkaisempaa. Doniger niin ikään tähdentää molempien rinnastusten muotojen olevan yrityksiä vähentää toiseutta ihmisen ja eläinten väliltä, nähdä samankaltaisuus erojen alla (Doniger 2005, 34). Vertausten myötä inhimillinen ja ei-inhimillinen tulevat myös Janssonin teoksessa lähemmäs toisiaan.

Deras ordväxling var låg och fientlig, de var som två vaksamma djur färdiga till öppet angrepp. (DÄB 21)

Sen lisäksi, että Katri ja nimetön koira rinnastuvat susiin ja Anna sekä tämän kotitalo muistuttavat pehmeäkarvaisia kaneja, viitataan teoksessa eläimeen itseensä. Katrin ja kauppiaan tiivistunnelmaisen vuoropuhelun yhteydessä heitä nimitetään kahdeksi valppaaksi eläimeksi, kun taas Liljebergien, veneenrakentajien, suhtautumista Matsiin kuvataan hyväntahtoiseksi kuin jotain kotieläintä kohtaan. Tästä vertauksesta kuvastuu mahdollinen loukkaus, ääneen lausumaton ymmärrys siitä, miten villieläimiä kunnioitetaan ja pelätään, mutta kotieläimet ovat vaarattomia eikä niitä arvosteta niiden itsensä vaan niistä saatavan hyödyn vuoksi. Kuten Katri asian muotoilee: ne saavat olla mukana, mutta niitä ei oteta laskuun.

Annan luona ensi kertaa vieraillessaan Katri kiinnittää huomiota paikan hajuihin omaksuen näin ikään kuin koiralle (tai sudelle) ominaisen tavan havainnoida ja tulkita ympäristöään, haistaen myös toisen epävarmuuden. Kohtaus rakentaa tunnetta Katrin ja koiran yhteenkuuluvuudesta ja samankaltaisuudesta, siitä että he ymmärtävät toisiaan, kokevat asioita samojen aistien kautta. Siitä käy ilmi myös Katrin arvostus koiraa kohtaan sekä huomio, että koiran tavassa olla ja havainnoida on jotain, mistä voi oppia: eläimen aisteja, joita epähuomiossa saattaa unohtaa käyttää. Samassa yhteydessä Katri tekee havainnon Annan kanimaisesta olemuksesta, havainnon, joka yhdistää hänet samaan ajatusvirtaan kyläläisiä leimaavan ilkkurisuuden kanssa.

Här luktar osäkerhet. Här har varit tyst mycket länge. Hon ser ut som jag trodde, en kanin. [...] Naturligtvis vill hon ha ett luddigt golv. Matta eller inte matta, härinne är ludet i alla fall, hett och hårigt. [...] Anna Aemelin hade sina glasögon hängande i en tunn kedja om halsen, nu lyfte hon dem, andades på glaset och började gno dem med en flik av bordduken. De var förmodligen fulla av hår.
(DÄB 21–22)

Muutamalla lauseella tuodaan näin esiin Katrin asemoituminen avoimet eläimelliset aistit sekä inhimillisen arvostelun omaavana luonnon ja kulttuurin tuotteena. Sijainnilla on merkitystä, sillä se osoittaa sen ihmisyyden ristiriitaisen paletin, jonka verkostossa ihmiseläimet teoksessakin elävät. Ulkomuodon lisäksi Katri laventaa havaintonsa koskemaan Annan elinpiiriä, hänen kotipesäänsä, joka Katrin silmissä vaikuttaa nukkaiselta ja karvaiselta. Kanimaisuus on kyläläisten puheissa levinnyt kattamaan talon ulkokuorenkin. Kaikki Anna Aemelinin elämässä muistuttaa kaniineja. Kanien kautta tuodaan täten esiin piirteitä Annasta itsestään, vastaansanomaton ruohonsyöjän pelokasta kiltteyttä, joka hänen hyväluonteisesta ulosannistaan ihmisten parissa huokuu, kanien ja Annan vaarattomuus. Saman

ensikohtaamisen jälkeen myös Anna pohtii Katrin olemusta ja löytää huvittuneena tästä yhtäläisyyksiä Ison Pahan Suden kanssa.

Vad är det hon liknar, i synnerhet när hon ler... Ingen av Annas bekanta, de bekanta hon hade förr i världen, nej, det var en bild, någonting ur en bok. Och plötsligt började Anna skratta för sig själv; den leende Katri i skinmössa liknade faktiskt Den Stora Stygga Vargen. (DÄB 44)

Kun sekä Katri että Anna näin omissa yksityisyyksissään löytävät toisistaan juuri niitä samoja eläimiä muistuttavia piirteitä kuin kyläläisetkin (liittäessään Katrin suteen ja Annan kaniiniin) saa se lukijan miettimään, ovatko Katri ja Anna teoksen ympäröivän kulttuurin vaikuttamia huomaamattaan ja luulevat keksineen havaintonsa itse, vai piilekö näissä havainnoissa osa teoksen totuutta, joka hahmojen havainnoinnin myötä entisestään painottuu todentaen piirteiden paikkansapitävyyttä. Ensikohtaaminen on kiehtova siinäkin mielessä, että molemmat kokevat toisensa eläimenkaltaisiksi, kiinnittävät toisissaan huomiota juuri näihin eläimellisiin puoliin ja karvaisuuteen. Tavallaan kohtaus rinnastaa myös Annan ja Katrin toisiinsa, sillä molemmilla on tämä yhteys omaan eläimeen ja kyky nähdä eläin toisessa. Vertauskuvalla Isosta Pahasta Sudesta on myös enteenkaltaista esiin manaavaa tenhoa. Anna ikään kuin tietää mihin on ryhtymässä päästäessään Katrin taloonsa, kutsuessaan tämän villin luokseen.

3.2 Pinnanalaiset sudet

Katri ei ole Janssonin teoksessa ainoa, johon liittyy susimaisia piirteitä. Sudet, susien aavistus, liikuskelee teoksessa nousten esiin useammastakin hahmosta vuoron perään. Nimitän pinnanalaisiksi susiksi niitä suteen kohdistuvia zoomorfistisia viitteitä teoksessa, jotka ikään kuin jalkautuvat elämään omaa elämäänsä hahmoissa ja heidän sisäisissä maailmoissaan – vaikka ovatkin ulkopuolelta, toisten toimesta, nimettyjä. Hahmot ovat päällekkäisiä ja limittyneitä susien kanssa. Tällä pinnanalaisella susilaumalla on sivuilla aivan oma hiljainen ulottuvuutensa, joka on vain näennäisessä yhteydessä teoksen maailman todellisiin, materiaalisiin susiin. Luen pinnanalaisia susia yhtäältä ulkoapäin saneltuina manauksina, toisaalta omina toimijoinaan: vertauskuvallisina vapauden ja oman villin puolestapuhujina ja symboleina. Ne ajavat asiaansa voimalla, joka vaikuttaa halun kaltaisena taajuutena. Pinnanalaiset sudet esiintyvät johtomotiivina, joka kuljettaa lukijan teoksen erään teeman, vapaudenkaipuun äärelle (tästä enemmän luvussa 4.2). Ne elävät teoksessa omaa elämäänsä muodostaen vapautteen pyrkivän voiman ja ajaen hahmoja tähän suuntaan herätellen näissä sisäistä kaipua villin pariin.

Pinnanalaiset sudet ovat sellainen kuvittelemalla todeksi luotu tekijä, joka teoksessa toimii ja vaikuttaa osallistuen itseisarvoisesti myös teoksen sommitelmiin. Susielementti on aina kuitenkin ulkoapäin asetettu, se on toisen toiseen liittämä ominaisuus, eikä kukaan teoksessa nimeä itse itseään sudeksi – ei siis suoranaisesti samastu susiin, vaikka tutkii ja etsiikin omaa villiään. Pinnanalainen susilauma muodostuu siis ennen kaikkea kulttuurisesti. Se saa alkunsa ihmisten puheissa ja ihmisten susiin liittämistä piirteissä. Se kasvaa pelon, inhon ja kunnioituksen kaltaisena kollektiivisena tunnemöykynä kiteytyen samalla kuin omaksi entiteetikseen.

Sudet nousevat teoksen maailman pinnalle puolella sanalla siellä täällä. Ne esiintyvät Katrin luonnottoman keltaisina silminä, yhtä keltaisina kuin koiran, jotka saavat toisessa aikaan voimakkaan epävarmuuden tunteen rävähtäessään suoraan ja epäilevään katseeseen. Ne myös paikantuvat Katrin sudenhymyssä, susiturkissa ja susikoiran koko olemuksessa. Rivien välistä ne ilmenevät myös kyläläisten pisteliäisyydessä ja haukussa: ”Hörde du? Det är som att ha varg i skogen. En olycksalig kvinna har en olycklig hund. Den borde skjutas.” (DÄB 172.) Ne näkyvät yksinäisten kulkijoiden ulossulkemisessa laumasta, ajatuksessa: ihminen on ihmiselle susi.

Pinnanalaiset sudet toimivat silti myös villin puolesta irrottautuen kaikessa hiljaisuudessa metaforisten rinnastusten kehyksestä, jossa ne luotiin kuin vahingossa. Talven sileässä pimeässä ne käyvät arvaamattomiksi toimijoiksi kanitalon sommitelmassa. Susimaisuuksista luettava vapaudenkaipuu muodostaa teokseen vihjeiden helminauhan, kytevän halun muutokseen ja elintilan avaruuteen. Alitajunnan tasolla ne ryhtyvät törmäyttämään jähmeitä rakenteita ja kivettyneitä kuvioita, saaden aikaan tyytymättömyyttä ja irrationaalista käytöstä. Nämä mielikuvituksen ja tunnelmien tasoilla liikkuvat sudet keskustelevat ennemmin kohteidensa kanssa, joissa ne vaikuttavat päällekkäisellä olemuksellaan kaivaen esiin näiden omaa villiä toimiakseen sen kautta, kuin luojiensa, jotka huolimattomasti manaavat ne esiin.

Leena Vilkkä (2002, 281) tuo ilmi, miten ihmissusiin ja susi-ihmisiin on mytologioissa, tarinoissa ja kertomuksissa liitetty sekä kammottavia, että ihannoivia piirteitä. Hän esittää, että piirteiden laatu voitaisiin jakaa sukupuolen mukaan niin, että ”kun nainen muuntautuu sudeksi, hän edustaa useammin suteen liittyviä positiivisia arvoja, vapautta ja tahdonvoimaa”, sen sijaan keskiaikaiset pahat ihmissudet ovat useammin miehiä, jotka yön pimeänä ”suden hetkenä” toteuttavat ilkitöitä (Vilkkä 2002, 285–286). Binäärisen sukupuolikäsityksen

mukainen jako on mielestäni liian yksioikoinen, mutta on kiinnostavaa, miten susi-ihmis-hybridiin liitetään varsin usein myös positiivisiksi koettuja arvoja.

Vaikkei *Den ärliga bedragaren* sisälläkään varsinaisia metamorfooseja, ovat sudet läsnä ja kulkevat ihmisissä ja koirassa, edustaen samalla näiden omasta näkökulmasta vapauden pyrkimyksiä ja tahdonvoimaa, kun taas ulkopuolisen hahmon tunnistamina suteen liitettäviä negatiivisempia puolia. Kaikenlaisen susimaisuuden kautta Janssonin teoksessa annetaan täten ääni sudelle, jota muuten ei kuultaisi ja joka muuten ei teoksessa esiinny. Vertausten kautta Janssonin teoksessa ihmisten ja muiden eläinten toimet rinnastetaan ja tuodaan yhteen, esitetään samana.

Sudet eivät nouse pintaan ainoastaan teoksen ihmishahmoissa. Vahvoja susimaisuuden piirteitä, susikoiran susimaisuuksia, vilahtelee pitkin kertomusta myös nimettömässä koirassa, joka lopulta samastuu susiin niin täysin, että juoksee metsään, sudenturkkinsa varoittavana tunnusmerkkinä, palaamatta enää kanitalon piiriin.

3.3 Nimetöntä koiranelämää – hybridi Katrin kanssa

Nimetön susikoira on yksi teoksen päähenkilöistä. Sen vaiheet kietoutuvat tiiviisti yhteen teoksen sommitelmiin ja toisiin päähenkilöihin sekä pinnanalaisten susien johtomotiiviin. Teoksessa kulkee kuin omana linjanaan koiran vaihteleva yhteys toisten hahmojen kanssa. Nämä enemmän-kuin-inhimilliset rinnastukset kohtaloissa ovat eräänlaisia näkymättömiä siteitä, joissa toisiinsa sitoutuneet ovat myös toistensa vaiheista ja tunnoista riippuvaisia: vaikuttavat ja tulevat vaikutetuiksi. Niillä on affektiivinen suhde.

Katri ja koira muodostavat yhden näistä tiiviistä yhteyksistä, *hybridin* kaltaisen olennon, yhdistelmän. He liikkuvat yhdessä, aivan lähekkäin kuin yksi olento, kiinnikasvaneina. Katri susiturkissaan ja susikoira omassaan, voitokkaina ja varmoina. Katri samastuu koiraan ja yhdessä he muistuttavat sutta. Katri sallii koiralle sen salaisen koiranelämän, sen villin alkukantaisuuden. Merkkinä, kuin muistutuksena, tästä pidän koiran nimeämättömyyttä. Katri antaa koiralle turvaa ja varmuutta antamalla sille käskyjä, jotain mitä totella, mutta ei anna koiralle nimeä, ei varasta sen koirasusimaisuutta, sen omaa villiä identiteettiä. Samalla Katri samastuu koiraan, on ylpeä siitä, tavallaan pukeutuukin kuin se pitäen yllään susiturkkia. Hän hellittelee sitä, mitä pitää koiran sutena, tahtoen itsekin lähemmäs tätä mitä villinä kokee ja minkä koirassa tunnistaa: omat keltaiset silmänsä ja erämaiden kutsuhuudon. Hän haluaakin

olla yhtä koiran kanssa, osallistua tähän väkevien hajujen maailmaan ja sommitelmaan sen kanssa. Kuulua koiran vaikutuksen piiriin erotuksena ihmisten laumasta.

Vi respekterar varandra. Jag respekterar det hemliga hundlivet, det hemlighetsfulla hos de stora hundarna som har kvar något av sin naturliga vildhet men jag litar inte på dem. Hur vågar någon lita på de stora iakttagande hundarna, de tillmäter sina djur vad de kallar nästan mänskliga egenskaper och menar alltså ädla och intagande egenskaper. [...] Varför är ingen rädd för sin hund, hur länge kan den som har varit ett vilddjur förneka sin vildhet? (DÄB 11)

Koiran ja Katrin tiivis yhteiselo on se tilanne, josta koiran tarina alkaa. Koira on rauhallinen ja kuuliainen eikä suvaitse ystävällisyyden eleitä kenenkään taholta, kuten ei Katrikaan. Sen seurassa Katri tuntee kokonaisuutta ja voimaa heidän kulkiessaan aamuhämärissä lumisessa kylässä ja sen laitamilla. Samalla Katri kuitenkin pohtii yöajatuksissaan, miten kukaan voi luottaa koiraansa, eivätkö ihmiset ole alati ällistyneitä siitä, että heidän koiransa, nuo alkukantaiset vaistot omaavat olennot, luottavat heihin ja uskovat heitä, kieltävät villeytensä.

Katri myös sanallistaa erään posthumanismiin tiiviisti liittyvän piirteen, ettemme saata tietää mitä muut eläimet ajattelevat: ettei ihminen voi tietää mitä koira hänestä ajattelee.

Vaikkemme voi kielellisesti ymmärtää toisia lajeja, on kuitenkin muita yhteisymmärryksen tapoja. Sanallisuus ei edes sinällään tarkoita totuudellisuutta – teoksen maailmassakin ihmiset ovat alati epätosia sanoissaan. Koiran tunnot jäävät sanoittamattomiksi, mutta voimme tarkkailla sen suhtautumisia, sen omia tapoja ilmaista tunteitaan. Janssonin teoksessa koiraa kerrotaan sen tekojen ja muuttuvan olemuksen kautta. Sen olemus sanallistuu myös niiden ajatusten kautta, joita sen läsnäolo kanssahahmoissa herättää.

Hunden är stum och den lyder men den har iakttagit oss och vet oss och har luktat sig till vår ynklighet, vi borde bli häpna, gripna, överväldigade inför det otroliga att våra hundar fortsätter med att följa och lyda. Kanske de föraktar. Kanske de förlåter. Eller kanske de trivs med att vara utan ansvar. Vi kommer aldrig veta. Kanske de ser oss som någotslags fatalt släkte av förvuxna felbyggda varelser, som väldiga tröga skalbaggar. Inte gudar, hundarna måste ha genomskådat oss och äga en förkrossande insikt som tusen års lydnad håller i schack. (DÄB 11)

Katri ja koira ovat saumaton ryhmittymä, jota pitää kasassa totuttu kunnioitus. Muuttaessaan kanitaloon heidän ryhmittymänsä alkaa kuitenkin rakoilla ja särkyä Anna alkaessa kostaa koiralle sen epämääräisyyden tunteen, jota Katrin seura hänessä saa aikaan. Annan tuntiessa olonsa epämukavaksi hän alkaa määrätietoisesti leikittää koiraa – ei hyvää hyvyyttään, vaan tietoisena tekemästään hallasta Katrin ja koiran väliselle luottamussuhteelle. Menetettyään koiran ystävyyden Katri tuohtuneena avaa välittämistään koiraa kohtaan samalla kuvaten

kokemaansa yhteenkuuluvuudentunnetta. Hän myös antropomorfisoi koiraa kuvatessaan tämän kulkeneen ylpeänä kuin kuningas.

Jag har gett trygghet, ja ger order. Vad tror du, har du inte sett hur jag gick genom byn med hunden, överlägset, vi var tätt tillsammans som en enda varelse, hunden var säker och stolt som en kung! Varenda racka blev tyst när vi kom. Vi kunde lita på varandra, vi lämnade inte varandra i sticket, vi var ett, en helhet och jag hade väntat mig att...

Vad hade du väntat dig?

Jag vet inte, sa hon. Kanske att ni skulle tro på mig, lita på mig. (DÄB 178–179)

Keskustelusta käy ilmi myös Katrin esittämä koiran vertaaminen Annan ja Matsiin. Katri aloittaa kuvailemalla ryhmittymistään koiran kanssa ja päättyy puhumaan luottamuksesta, miten olisi luullut, että *he* olisivat luottaneet häneen, viitaten selvästi jo koiraa laajempaan piiriin. Koiran toteuttaessa uudella tavalla Katrin siinä ihannoimia alkukantaisia ominaisuuksia, jää Katri hämmentyneenä kaipaamaan sen tottelevaa olemusta. Kaipauksen kohteena on kuitenkin sommitelma, joka sisälsi myös tätä susikoiran alkukantaista susimaisuutta.

Koira muuttuu. Se pysyttelee ulkona, villiintyy. Se kääntyy Katria vastaan, siitä tulee vastustaja. Se alkaa haukkua ja ulvoa öisin kuin metsässä olisi susia, eikä sen ääni ole mitään pikkukoiran räksytystä vaan ison susikoiran haukkua. Katrin mukaan totteleminen on vapautta vastuusta, ja tottelemattomuudellaan koira menettää tämän vapautensa. Siitä tulee omaehtoinen ja ihmiset alkavat pelätä sitä. Katri esittää ajatuksissaan toiveen, että koiran sallittaisiin haukkua, ulvoa ilmoille hänen surulaulunsa. Tässä, vaikka koira jo on häneen suuttunut, Katri samastuu kuitenkin koiraan kokiessaan sen esittävän hänen tuntojaan.

Och då började hunden skälla. Ingen i byn hade hört Katri Klings hund skälla. De var vana vid rackornas gläfs men det här var en stor varghunds skall och de hörde det överallt och undrade vad som hade hänt. Hunden fortsatte att skälla. (DÄB 166–167)

Katrin ja koiran hybridi purkautuu. Koira kohtaa Katrin majakalla eräänä aamuna, tulee äänettömästi luo ja hyökkää Katria kohtaan aikeenaan tappaa. Tämä hurja kohtaaminen kuvaa aiemmin lähes yhtenäisen olennon sisäistä ristiriitaa ja murrosta. He ovat yhä kuin saman olennon eri puolia keltaisine silmineen, mutta heidän tehtävänsä ja järjestäytymisensä ei ole enää selvä. Sommitelma on purkautumassa, sillä se ei enää pysy kasassa niiden energioidensa kanssa, jotka saattavat sen ”hämille sisältäpäin” (Bennett 2020, 52). Tiukoille säännöille ja tottelun tottumukselle perustunut liitto purkautuu vapauden arvaamattomuuteen ja päämäärättömyyteen. Koirasta on luettavissa herännyt halu toisenlaiseen sommitelmaan, joka

ajaa sen metsään, ajaa sen etsimään ja toteuttamaan suuren koiran alkukantaista villeyttään. Katri ajattelee, että koska koira ei luota kehenkään enää, on se vaarallinen kuin susi. Koiran Katriin kohdistaman yllättävän hyökkäyksen ja sitä seuranneen lopullisen lähdön myötä susikoirasta tulee näin koirasusi. Koirasusi juoksee metsään omille teilleen. Katri seuraa sitä ajatuksillaan, tuntee huolta sen puolesta, sillä yksineläjällä ei ole helppoa selvitä ilman lauman turvaa. Hybridi on rauennut, mutta uudenlainen yhteys on muodostunut. Sulkiessaan silmänsä näkee Katri lopulta vain koiran juoksemassa eteenpäin. Heidän arkinen, kotoutettu elonsa ja materiaallinen yhteytensä on vaihtunut pinnanalaisten susien mystilliseen telepatiaan.

Ord och bilder, outtalade eller förhastade ord och osedda eller övertydliga bilder rasade igenom henne och det enda som slutligen stannade i Katris sinne var hunden, en hund som löper vidare utan rast under vargskinnets varnande beteckning. (DÄB 191)

3.4 Anna ja Teddy – samastumista

Teoksen alussa susikoira ja Katri muodostavat oman tiiviin ryhmittymänsä, kunnes Anna varastaa koiran ystävyys ja toviksi nämä kaksi tulevat toisistaan riippuvaisiksi, ovat kuin jumissa toistensa epäuskossa, jakamassaan epäluottamuksessa ihmisiin. Annan ja koiran suhde on hyvin erilainen kuin Katrin ja koiran välinen hybridi-liittouma. Alussa Anna pelkää koira ja nimeää tämän sen tähden Teddyksi. Tämä itsessään on hyvin erilainen lähestymistapa koiran eläintä kohtaan kuin Katrin nimeämättömyys. Katrin arvostaessa toisen nimetöntä ja petomaista villiä, Anna haluaa nimenomaan pienentää sen nimeämällä koiran nalleksi.

Anna hade gett hunden ett namn därför att det namnlösa har en benägenhet att växa, hon avklädde djuret dess farlighet genom att kalla det Teddy. Anna visste mycket bra att Katris hund var dresserad och inte fick bli störd och det var inte av vänlighet hon slängde matbitar i smyg. Ät, viskade hon, lilla Teddy skynda dig och ät innan hon kommer... Men ibland när hon gick förbi den vaksamma gula blicken kunde hon fräsa till: Håll dig på mattan, ditt stora hemska djur! (DÄB 91)

Anna ryhtyy leikittämään koira pilalle kostaakseen Katrille. Koston syyt eivät ole aivan selviä, tuskin Annalle itselleenkaan, mutta lukija aavistaa kyseen olevan kenties siitä epämääräisestä turhautumisen ja ärtymyksen tunteesta, jota Anna kanitalossaan muuton jälkeen tuntee. Osaksi kyse on kenties tunteesta, että joku on valtaamassa hänen taloaan. Koira suostuu leikkiin ensin vastahakoisesti, mutta omaksuu sen sitten ja kääntää selkänsä Katrille. Anna perustelee puuhiaan koiran parissa sillä, että Teddy-koira haluaa leikkiä, koska koirat haluavat leikkiä. Tämän tietoisesta leikityksen seurauksena koira kääntyy Katria vastaan

ja yhteys heidän välillään katkeaa. Uusi yhteys muodostuu kuin luonnostaan Annan ja koiran välille Annan sitä kunnolla ymmärtämättäkään. Annan ja koiran välit ovat monimutkaisemmat kuin koiran ja Katrin. Vaikka Anna pelkää ja inhoaa koira ja käyttää tätä kostonsa välikappaleena, hän myös pitää tätä liittolaisenaan ja uskottunaan, vaikka jälkimmäinen luottamuksen osoitus johtuneekin osaksi koiran mykkyydestä. Anna kertoo koiralle asioita, joita muut eivät saa kuulla, kyllästää sen näillä salaisuuksillaan, jotka osaltaan kiinnittävät heitä yhteen. Hän valuttaa koiraan sen, mitä ei voi suoraan toisille sanoa. Annakin päätyy samastumaan koiraan. Samastuminen käy ilmi muun muassa keskustelussa, jossa Anna asemoi itsensä epähuomiossa koiran sijalle. Kertomus tuo tässä näkyväksi ne samanlaiset tilanteen ja tapahtumat, jotka muotoutuvat niin Katrin ja Annan kuin Annan ja koiran välille. Katri pilaa Annan hyväuskoisuuden ihmisiä kohtaan ja kostoksi Anna pilaa koiran hyväuskoisuuden Katria kohtaan. Anna rinnastaa itsensä koiran asemaan myös suhteessaan Katriin.

Ni leker inte med hundens för lekens skull och det vet ni.

Och ni då, Katri Kling! Er lek om pengar är inte ens rolig och tro inte att er hund är särskilt lycklig, den bara lyder...

Katri vände sig om. Lyda, sa hon, ni vet ingenting om att lyda. Det är att kunna få tro på någon och följa order som är konsekventa och det är en lättnad, det är en befrielse från ansvar. En förenkling. Man vet vad man har att göra, det är säkerhet och lugn att det bara finns ett enda att tro på.

Ett enda! utbrast Anna. Vilken föreläsning. Och varför skulle jag lyda er!?

Katri svarade kyligt: Jag trodde vi talade om hundens. (DÄB 151)

Koira muuttuu. Ensin se murisee eteisessä jonkun kulkiessa sen ohi. Sitten se alkaa haukkua ulkona Kattrille. Sen jälkeen se ei enää halua pysytellä kanitalossa vaan juosta haukkuen ja ulvoen metsissä kylän liepeillä. Samoihin aikoihin myös Annassa tapahtuu muutos, Katri huomaa sen eräänä päivänä hänen kasvoistaan. Anna on tolaltaan, sillä maankamarakin on pettänyt hänet eikä enää avaudu hänelle kuten ennen. Hän on menettämässä otettaan siitä ainoasta, joka on hänelle ollut merkityksellinen, siitä että hänellä on kyky ja taito maalata maankamaraa, saada muut näkemään sen idea. Sekä Anna että koira elävät omissa oloissaan vaihetta, jossa eivät voi luottaa kehenkään tai mihinkään ja se saa heidät molemmat suunniltaan.

Anna päätyy miettimään, oliko kyse alun perinkään luottamuksesta ihmisiin vaiko anteeksi antamisesta. Ajatus lohduttaa häntä. Samana yönä koira lopettaa ulvonnan. On siis löytynyt vastaus ongelmaan, joka on sitonut Annan ja koiran toisiinsa, jakanut heidän kohtalonsa. On löytynyt vapautus, jonka Anna kokee, ja jonka koira tuntee välimatkan päähän, sillä heitä

yhdistänyt tekijä, epäluottamuksen aiheuttama tuohtumus, on poissa. On löytynyt anteeksiannon tuomaa lohtua kysymykseen kaikkinaisesta perättömästä luottamuksesta ja näin ollen Annan ja koiran välinen sidos on valmis raukeamaan.

Koiraan samastumisen myötä Anna päätyy riisuutumaan kaneista niin olemukseltaan kuin töissäänkin. Katri myös toteaa itsekseen Annan kulkeneen jo kauan pedon (villieläimen) merkissä, vaikka ruohoa syökin – kanitadin hapsuinen olemus ei ole hämännyt Katria tunnistamasta Annan sisäistä kyllästymistä hyväsydämiseen hempeilyyn. Kuin todisteena tästä vapautumisesta kaneista, tuo koira Annan jalkojen juureen eräänä iltana kuolleen kanin. Teon voi lukea myös samankaltaiseksi sisäiseksi ristiriidaksi ja sommitelmasta irrottautumiseksi, kuin hyökkäyksen Katria kohtaan. Koira murhaa Annan kanimaisuuden, kanin Annassa. Se tekee irtiottoja niistä kahleista, joita siihen on kiinnitetty, sanoo irti suhteitaan.

Nästa dag tog hunden kaninen, egentligen en rätt obetydlig händelse, inte värre än att en av Liljebergs kaniner blev ihjälbiten istället för att nackas nån dag senare som avsett var. De hade satt sig till bords. Hunden rev med klorna i farstudörren och Mats släppte in den, då löpte den fram till Anna och lade den döda kaninen vid hennes fötter. Anna släppte skeden i soppan och blev blek. (DÄB 171)

Kuten zoomorfistiset piirteet, tuo tämä toiseen olentoon samastuminenkin esiin tiettyä eläimellisyyttä sekä toisen tilanteen kohtaamista ja sen omaksumista niin Katrin kuin Annankin olemuksissa. Kun Anna kohtelee koiraa huonosti, hän kohtelee huonosti samalla itseään, ja nämä vaikutukset kuvataan selvästi rinnastaen Annan ja koiran samaan tahtiin kulkevat vaiheet. Muristen he auttavat toisiaan eteenpäin. Molemmat ovat yhtä aikaa epäluottavaisia ja yhtä aikaa he myös vapautuvat tahoillaan pahimmasta ahdistuksestaan: kun Annalle tulee mieleen anteeksianto ihmisiä kohtaan lakkaa koira samana yönä ulvomasta. Tämä kertoo luentani mukaan siitä, että myös koira on omalta osaltaan samastunut Annaan. Luen tällaisen molemminpuolisen samastamisen kuvauksen ja kerronnallisen rinnastuksen myös enemmän-kuin-inhimillisenä arvonantona. *Den ärliga bedragaren* rakentaa näin zoomorfismin kautta siltoja ihmisten ja toisten eläinten välille, mutta myös ihmisen ja tämän oman eläimellisyyden välille.

4 Materian läpäisemää: olio-voimaa ja vapaudenkaipuuta

4.1 Monumentti jäällä ja muita kasoja

Palatkaamme erääseen sommitelmaan, jonka esittelin luvussa 2.2: rojuläjään eli monumenttiin jäällä. Kutkuttava tietoisuus sen olemassaolosta etäällä jäällä kiinnostaa ja häiritsee niin lukijan kuin teoksen henkilöidenkin mieliä. *Den ärliga bedragaren* kuvaa muutenkin erilaisia kasoja, sekä materiaalisia että aineettomia. Teoksessa esiintyy kaappeihin unohtuneita elintarvikeläjiä, jotka alkavat haista, nivaskoittain kirjeitä ja sopimuksia sekä kerrottujen salaisuuksien muodostamia kiteytyneitä ryppeitä. Asiat, jotka kerran ovat olleet järjestyksessä, kuten huonekalut huoneessa, muodostavat kasautuessaan täysin uuden merkitysjärjestelmän, kuten monumentin jäällä.

Tutkiskelen teoksessa ilmeneviä kasoja Bennettin (2020) *olio-voiman* ('thing-power') käsitteen kanssa. Olio-voimalla Bennett (2020, 18) viittaa muun muassa kohti "tavallisten, ihmistekoisten esineiden outoa kykyä ylittää asemansa objekteina ja ilmentää jälkiä riippumattomuudesta tai elävyydestä muodostamalla oman kokemuksemme ulkopuolen". Bennettin mukaan näillä muuttuneilla objekteilla on myös oma tehoisuutensa. Ennen kaikkea olio-voiman käsite "tarjoaa objektille vaihtoehdon tapana kohdata ei-inhimillinen maailma" (Bennett 2020, 19).

Bennettin luonnehtima vitaalinen materialismi, johon olio-voimakin lukeutuu, on kiehtovaa, sillä se kulkeutuu näkökulmassaan pidemmälle kuin ihminen/eläin-jaottelun purkaminen hyläten myös elämä/materia-kaksinapaisuuden. Olio-voima sisällyttää piiriinsä kaikenlaista materiaalisuutta ja käsitteen hienous piilee juuri siinä, että se avartaa kokemuspäiriä ottaen vakavasti väreilevän materian toimijuuden: laajentaa kykyä kunnioittaa materiaalista ulottuvuutta ja sen omaehtoista voimaa. Vitaalinen materialismi on hanke kohti huomioivampaa yhteistyötä: "kestävämpää sitoutumista väreilevään materiaan ja eläväisiin olioihin" (Bennett 2020, 8). Se purkaa osaltaan ihmiskeskeistä ajattelutapaa huomauttaen toimijuudesta ja olioiden tavoista, jotka eivät ole ihmisestä riippuvaisia, tuoden samalla huomion myös ihmisen ruumiiseen ja enemmän-kuin-inhimilliseen materiaaliseen yhteistyöhön, josta ihminen itsessäänkin koostuu.

Tarkastelen tässä yhteydessä, millaista tehoisuutta hylättyjen esineiden, meren ja sään olio-voimalla on Janssonin teoksessa monumenttiin liittyvässä sommitelmassa sekä miten tämä tehoisuus vaikuttaa teoksen hahmoihin, miten toimii yhteistyössä heidän kanssaan. Yhdistän

olio-voiman vaikutuksen sileän ja uurretun tilan muodostumisen tapaan, jota käsittelin luvussa 2.1. Kyse on tilan syntyemisestä erilaisten tekijöiden vuorovaikutuksen myötä: enemmän-kuin-inhimillisen kanssakäymisen, joka tekee tilasta alati muuntuvan ja muovautuvan. Olio-voima vaikuttaa osaltaan niin tilan kuin sommitelmienkin toimintaan ja muodostumisen prosessiin.

Janssonin teoksessa monumentti muodostuu Katrin ja Matsin kantaessa kanitalon vinttikomeroista vanhat huonekalut ja särkyneet esineet kasaksi jäälle. Samalla käynnistyy sileöitymisprosessi, jossa huonekalujen luomasta uurretusta tilan jakamisen järjestelmästä muovautuu sileän tilan rajatonta avaruutta niin huoneeseen, olemuksiin kuin lopulta sulavan meren pinnallekin. Anna, vaikka onkin tyrmistynyt oma-aloitteisuudesta, on oikeastaan huojentunut päästessään ontuvien tavaroiden aiheuttamasta taakasta eroon. Huonekalujen olio-voiman tehoisuus ilmenee näin osaltaan niiden painostavana vaikutuksena Annaan hahmossa. Huone, jossa ne olivat ennen matkaansa jäälle, ei jättänyt Annaa rauhaan hänen siellä käytyään. Se seurasi ja väsytti häntä – he kommunikoivat.

Rummet hade skrämt Anna, det tycktes henne hotfullt och våldsamt melankoliskt.
Hon gick sin väg men rummet följde efter. (DÄB 82)

Yhtä lailla huonekalujen poissaolo kanitalon elinpiiristä vaikuttaa Annaan aiheuttaen keveyttä ja vapautusta. Anna innostuu. Hän päätyy itsekin täydentämään kasaa: ensin entisen parhaan ystävänsä Sylvian kirjeillä, sitten vielä koko vanhempiensa käymällä kirjeenvaihdolla. Luettuaan uudelleen Sylvian kanssa käymänsä kirjeenvaihdon Anna kokee, ettei ystävä olekaan milloinkaan ymmärtänyt häntä. Eräs teoksen kasoista onkin Sylvian hallussa ja koostuu Annan hänelle valuttamista tunnustuksista taidettaan ja työskentelyään kohtaan: ”[D]är satt det nu hos Sylvia, under årens gång nerdumpat i en kompakt massa av förhastat förtroende.” (DÄB 93.) Annaa alkaa kammoksuttaa tämä työnsä altistaminen toiselle. Hän pussittaa kirjeenvaihdon symbolisena eleenä ja vie sen osaksi monumenttia. Monumentista tulee kuin kone, joka tuottaa muutosta ja jäähyväisiä kaikelle, mikä kaipaa vapautusta. Käydessään monumentin luona jäällä Anna koettaa erottaa siitä jotain, tunnistaa hänelle tuttuja esineitä, mutta ei kykene. Kasa on muuttunut hänelle tunnistamattomaksi.

Isen var mycket hal och vägen ut till stora möbelbråten längre än hon hade tänkt sig. Det var en ståtlig bråte, nästan som ett monument, hon försökte urskilja och känna igen men kunde inte, dumpade sin påse och vände om hem. Ingen hade sett hennes farväl till Sylvia. (DÄB 146)

Luen kasan uuden outouden viestivän tavaroiden uudesta toimijuudesta. Rojut ovat osa uutta sommitelmaa, ne ovat irtonaisia vanhasta talonsisäisestä elämästä, jossa ne yrittivät vielä muistuttaa huonekaluja, vaikka olivatkin rikkinäisiä ja turhia – vaikkeivat enää toimittaneetkaan huonekalun virkaa. Nekin kokevat muutosta samaan tahtiin Annan kanssa, aivan kuten koirakin. Niin huonekalut kuin Annakin ovat vapautumassa kulissin ylläpidosta: huonekalut saavat jäällä vihdoon vapaasti toteuttaa uutta rojumaisuuttaan ja Anna yhtäaikaisesti, monumentin avustuksella, kuoriutuu hyväuskoisuudestaan ja museomaisesta elämäntavastaan vanhempiensa talossa, jossa mistään ei ole koskaan luovuttu, jossa muutos on ollut miltei mahdoton ajatus. Esitän Annan ja monumentin näin muuttuvan yhteistyössä. Monumentin tuleva kohtalo kiinnostaa ja vaivaa Annaa. Hän pohdiskelee useaan otteeseen, mitä rojuille tulee tapahtumaan jään sulaessa. Materia ei lakkaa olemasta olemassa, vaikka se onkin poissa näköpiiristä. Sen olio-voima vaikuttaa toisiin ruumiisiin toisilla rannoilla.

Senare tänkte hon att det kanske inte sjönk, inte alltsammans, kanske det fördes till en annan strand och någon hittade och undrade varifrån och varför. (DÄB 84)

Jäidenlähdön yhteydessä huonekalukasan oma toimijuus tulee näkyväksi. Sen kulkureitit ovat ennalta-arvaamattomia, mikä nousee esiin Annan pohdinnoissa. Meren ja huonekalujen olio-voimat toimivat keskenään omilla kurittomilla tavoillaan. Monumentin yhteydessä olevaan sommitelmaan vaikuttaa sisältäpäin myös kevään järisyttävä muutos – se mitä kevät tekee merelle. Meriveden velloessa talven jäinen sommitelma muuttuu niin paljon, että se hajoaa ja muuntuu toiseksi. Bennettiä mukailleen sommitelman ”[o]sien välillä on aina hieman kitkaa” mutta jäiden sulaessa ”dissonanssi oli niin suurta, että yhteistyöstä tuli mahdotonta” (ks. Bennett 2020, 54). Jään sulaessa sen muodostama sileä tila sulaa toiseksi, jälleen meren muodostamaksi, sileäksi tilaksi. Tässä sulamisen prosessissa rojukasan ja sen kokoamisen luoma uurre sulautuu meren sileään ja muuttuu osaksi sitä. Tällä tavoin monumentin muutos tuottaa vaikutusta hyvin konkreettisesti: ulkoista ja sisäistä vapautumista ja sileöitymistä.

4.2 Vapaudentarvetta, purkautumista ja sisäisen sileän luontumista

Vapauden ja vapaudenkaipuun kysymykset ovat olennaisia läpi Janssonin tuotannon (Karjalainen 2013, 130–131). Teoksessa *Den ärliga bedragaren* hahmot löytävät omanlaistaan vapautta ja uusia olemisen mahdollisuuksia nimenomaan toistensa avulla ja myötävaikutuksella, ja haluan laventaa tätä näkemystä kattamaan myös teoksen ei-inhimilliset toimijat ja voimat. Tämän enemmän-kuin-inhimillisen yhteistyötajun kanssa kiinnitän seuraavaksi huomion teoksen sisältämien sommitelmien tuottamiin tilaa aiheuttaviin

vaikutuksiin: eräänlaiseen vapauteen ja monin tavoin sileämpään tilaan, jota teoksen loppupuolella kuvataan.

Vapaus-teeman merkityksellisyyttä Janssonille painottaa tämän lentävä lause: ”vapaus on paras asia” (Karjalainen 2013, 10). Teoksessa *Den ärliga bedragaren* vapaudenkaipuu ilmenee jo alkumetreiltä Katrin vahvana oman tien kulkemisen haluna, Matsin venehaaveena ja aavan meren kaipuuna sekä Annan laskostuneena kyllästymisenä omaan elämäänsä, eli salaisena seikkailun toiveena. Vapaudenkaipuu on myös (tai nimenomaan) toivetta pitää pintansa sosiaalisia konventioita vastaan ja pysyä siinä mikä on itselle arvokasta – kuten Katrille yltiöpäisen avoin rehellisyys ja Annalle maapohjan maalaaminen ilman välttämättöminä pidettyjä kukallisia kaniineja. Esitänkin vapaudenkaipuun olevan teoksessa kaipuuta kohti sileämpää tilaa: rajattoman ulottuvuuden ja villeyden vaalimista sekä eräänlaista yhteisön normeista irrottautumista.

Vapaudenkaipuu kytkeytyy varsinkin Katrin ja koiran kohdalla selvästi myös juuri villin kaipuuseen, jota susimaisuuskin näissä ilmentää, kuten luvussa 3.2 esitän. Katri halveksuu ihmisten elämäntapoja, samastuu koiran kanssa ja kunnioittaa sisäisen tilan avaruutta: ”Jag och min hund föraktar dem. Vi är gömda i ett eget hemligt liv, dolda i vår innersta vildhet...” (DÄB 12.) Nähdäkseni tämä villeyden arvostus johdattaa Katria ja koira teoksessa eteenpäin. Katrin vapaudenkaipukseen liittyy myös taloudellisen olon turvaaminen loppuelämäksi, joka mahdollistaisi ikään kuin irtioton uurretusta yhteiskunnasta. Katrin haave maalautuu täten sileän tilan kaltaisena kokonaisuutena: villinä, irtonaisena, rehellisenä ja aisteilleen avoimena.

Janssonin teoksissa vapaudenkysymykset ylipäättään kytkeytyvät varsin usein myös toisille suotuun elintilaan. Kuitenkin Janssonin teoksille tyypillistä on myös se, että toisten apua ja vuorovaikutusta tarvitaan ymmärryksen lisäämiseen omasta olemisestaan: mahdollisuuteen kasvaa ja muuttua. (Ks. Valkeajoki 2003, 101–128.) Elintilan jännitteeseen liittyvä ristiriita nousee keskeisesti esiin myös teoksessa *Den ärliga bedragaren* Katrin, Matsin ja koiran muuttaessa Annan kotiin jakamaan elinolot tämän kanssa. Kanitalon sommitelman muotoutuminen sallii mahdollisuuden muutokseen, vaikka yhteisasuminen osoittautuukin intensiiviseksi kamppailuksi. Sommitelma suorastaan tönii kohti väistämätöntä purkautumista, jossa jonkinlaista luopumista ja muuttumista on välttämätöntäkin tapahtua.

Kanitalon sommitelman myötä Katrikin joutuu lopulta luopumaan myös omista uurteisista tavoistaan. Hän on nimittäin tuonut järjestelmällisyytensä vaikuttamaan Annan kotiin ja tämän leväperäiseen elämänhallintaan: jääkaapin, sopimusten ja kirjeiden uuden järjestyksen,

rytmin ja rutiinin. Tämä tilan uurtaminen aiheuttaa hylkimisreaktiota Annassa ja aikaansaa käänteisen vaikutuksen: Katrin järjestelmät sortuvat ja hän päätyy itsekin kyseenalaistamaan niitä. Luentani mukaan Katrin järjestelmällisyyden alistaminen kanitalon boheemiin vaikutuspiiriin edesauttaa hänen omia pyrkimyksiään ulkoisen ja sisäisen tilan muutoksessa uurretusta sileään. Annan altistaessa kotinsa ja elämänsä yhteisasumisen mullistavalle seikkailulle sille altistuu samoin myös Katri. Tämän kohdalla yhteiselon tuottama muutos ilmenee lukijalle vaihkeaisemmin ja salakavalammin paljastuen kokonaisuudessaan vasta teoksen lopussa, jossa Katri on sileän tilansa kynnyksellä, tulevaisuus avoinna edessään.

Hon öppnade sin kappsäck och satt länge kvar på sängkanten och lyssnade.
Kvällen var mycket stilla. Men den lugna tystnaden gav henne ingen råd för vad hon hade att göra. (DÄB 191)

Vapautumisen yhteistyö ilmenee Janssonin teoksessa paitsi henkilöiden, myös muun materian kanssa. Suurta muutosta ja vapautusta esimerkiksi Annan hahmossa tapahtuu Katrin ja koiran lisäksi juuri vuorovaikutuksessa monumentin kanssa. Niin ikään lumen sulaminen ja kaikkalainen kevääntulo talven pimeyden jälkeen vaikuttavat kaikkiin vapauttavasti: niin ihmisiin ja koiraan kuin maahan ja mereenkin. Vuodenaikojen muutoksella onkin teoksessa tuntuva voima. Kevät tuo helpottavan keveyden, kun on ensin koettu raskaaksi käyvää lunta, loputonta lumisadetta ja tarpomista – sekä suorastaan talvisynkkyyttä, josta postimies-veneenrakentaja-kanienhoitaja Edvard Liljeberginkin kerrotaan kärsivän.

Väitän vapautumista tapahtuvan teoksessa täten monipuolisesti erilaisten toimijoiden ja olio-voimien yhteistyöllä ja myötävaikutuksella. Konventioista irtautuminen avaa hahmoille mahdollisuuden asettua rehellisesti niiden asioiden piiriin, joista pitävät. Luentani mukaan myös enemmän-kuin-inhimillisen villeytensä tunnistaminen ja sen kanssa toimiminen johtaa teoksen hahmoja sileämmän ulkoisen ja sisäisen tilansa pariin: koiran metsään, Katrin vastuunvapauteen ja Matsin meren sileälle aavalle.

Lopulta Annakin löytää jälleen metsään maankamaran äärelle ja sen läsnäolo avautuu hänelle tummana ja väkevästi tuoksuvana. Maalaamisprosessissa Anna on suorassa kommunikointiyhteydessä metsänpohjan kanssa, altis ja avoin sen tuomille muutoksille hänessä. Hän toimii yhteistyössä sen kanssa sekä osana sitä, ulkopuoli sisäpuolellaan.

Hon ville arbeta så obemärkt som det bara var möjligt, med papperet uppspant på sin skiva i famnen, nära hennes hand. Belysningen är bäst tidigt på morgonen eller också på kvällen, då djupnar färgen man måste passa på innan skuggorna bleknar och tappar bort sig. (DÄB 192)

5 Lopuksi

Olen tarkastellut Tove Janssonin romaania *Den ärliga bedragaren* posthumanistisesta sekä vitaalisen materialismin näkökulmista käsin. Käytössäni ovat olleet pääosin käsitteet *sileä tila*, *sommitelma*, *zoomorfismi* ja *olio-voima* jotka ovat auttaneet avaamaan teoksen enemmän-kuin-inhimillisiä näkymiä ja olioiden välisiä suhteita.

Luminen saaristokylä muodostaa teoksessa sileän tilan, joka vaikuttaa mahdollistavana aktanttina teoksen sommitelmille. Sileässä tilassa on kyse hierarkkisesta jakautumattomuudesta ja rajattomuudesta. Jatkuva lumen tulo luokin teoksen alussa sileää tilaa toisen sileän tilan, meren, päälle. Lumi esiintyy toimijana myös teoksen sommitelmissa. Sommitelman-käsite sopi hyvin enemmän-kuin-inhimillisen vuorovaikutuksen tarkasteluun ottaessaan huomioon erilaisia elementtejä sekä erilaisia ruumiita ja asiantiloja. Janssonin teoksessakin sommitelmat ovat toimivia liittoumia, jotka aikaansaavat muutosta.

Teoksen eläimellisiä piirteitä olen tarkastellut siinä ilmenevän zoomorfismin kautta. Teoksen viittaukset susimaisuuksiin ja kanimaisuuksiin ovat osaltaan kertoneet eläimestä itsestään, muistuttaneet rajoittamattomasta villistä. Vaikka susien ja kaniiden piirteet muodostuvatkin teoksessa kulttuurisesti, ne tulevat tärkeiksi ja niihin samastutaan, niitä hellitellään. Zoomorfistisen rinnastumisen kautta olen lukenut myös koiran suhdetta ihmisiin nähden kaikkien teoksen hahmojen muuttuvan näissä suhteissa. Zoomorfismi purkaakin teoksessa rajaa inhimillisen ja ei-inhimillisen väliltä.

Janssonin teoksen materiaaliseen tehoisuuteen olen paneutunut olio-voiman keralla. Olio-voima avaa paitsi jälle muodostuvan huonekalukasan vaikuttavuutta, myös meren ja kevään enemmän-kuin-inhimillistä toimijuutta. Yhdessä sileä tila, sommitelmat, zoomorfismi ja olio-voima johtavat teoksessa hahmoja vapaudenkaipuun kautta ulkoisen ja sisäisen sileän äärelle. Teoksen toimijat auttavat toisiaan muuttumaan ja löytämään sopusointua, avautumaan omalle villilleen, toimimalla yhteistyössä, joka ei aina ole kitkaton.

Lähteet

- DÄB = Jansson, Tove 1982: *Den ärliga bedragaren*. Stockholm: Bonniers.
- Bennett, Jane 2004/2020: *Materian väre. Olioiden poliittinen ekologia*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry / niin & näin.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1980/2017: *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia II*. Transl. Brian Massumi. 22nd Edition. Bloomsbury Revelations. London, Oxford, New York, New Delhi and Sydney: Bloomsbury Academic.
- Deleuze, Gilles 2005: *Haastatteluja. Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin haastatteluja ja kirjoituksia*. Toim. Anna Helle, Vappu Helmisaari & Jussi Vähämäki. Suom. Anna Helle & Vappu Helmisaari. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Doniger, Wendy 2005: Zoomorphism in Ancient India. Humans More Bestial Than the Beasts. Teoksessa *Thinking with Animals. New Perspectives on Anthropomorphism*. Eds. Lorraine Daston & Gregg Mitman. New York: Columbia University Press.
- Happonen, Sirke 2011: Hilpeä muumiapokalypsi. Luonnonkatastrofi Tove Janssonin romaanissa Muumipeikko ja pyrstötähti. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS.
- Karjalainen, Tuula 2013: *Tove Jansson. Tee työtä ja rakasta*. Helsinki: Tammi.
- Kurikka, Kaisa 2015: Sileät ja uurretut. Tilan kuvaukset Henrika Ringbomin romaanissa *Martina Dagers längtan*. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti AVAIN*. 4/2015, 37–52.
- Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea 2015: Lukijalle. Teoksessa *Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola. 3. painos. Turku: Eetos.
- Purokuru, Pontus 2023: Sommitelma. *Selitä mulle*.
<https://selitamulle.podbean.com/e/sommitelma> [haettu: 10.12.2023].
- Takahashi, Shizuo 1996: Persoonallisuuden kukka. Vieraantumisen ja vapautuminen muumitarinoissa. Teoksessa *Muumien taikaa. Tutkimusretkiä Tove Janssonin maailmaan*. Toim. Virpi Kurhela. Helsinki: BTJ.
- Valkeajoki, Sari 2003: Sivullisuudesta perheyhteyteen. Henkilökuvaus ja eksistentiaalisuus Muumi-kirjoissa. Teoksessa *Romaanihenkilön muodonmuutoksia. Kuusi kirjoitusta henkilökuvauksesta*. Toim. Pirjo Lyytikäinen ja Päivi Tonteri. Helsinki: SKS.
- Westin, Boel 2007/2008: *Tove Jansson. Sanat, kuvat, elämä*. 3. painos. Suom. Jaana Nikula. Juva: WS Bookwell.